

Az odaadás nektárja

Magyar krisnások világváltása

Kamarás István

1. A téma megszólít

Először a hetvenes évek elején, Stockholm belvárosában találkoztam krisnásokkal. Kopaszok voltak (egyistenhitükre emlékeztető hajtincsüket nem vettem észre), narancssárga klepetust viseltek, s bár valamennyien európaiaknak tűntek, számomra egzotikus, keletinek tűnő zenére táncoltak és énekeltek. „Táncoló dervisek vagy effélék”, gondoltam, és elég hamar napirendre tértem felettük, hiszen nyugodtan besorolhattam őket azon tucatnyi furcsaság közé, amihez még csak hasonlót sem láthatam akkor még Budapesten. Korántsem lehetetlen, hogy köztük volt az a magyar disszidens fiatalember is, aki nem sokkal ezután a magyarországi misszió egyik irányítója lesz, és aki természetesen titokban és parókában lépi át a határt. Még tíz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy belvárosainkban is felbukkanjanak.

A krisnásokkal való személyes találkozást egy református lelkésznek, Németh Gézának köszönhetem. Legendás figurája volt a rendszerváltás előtti földalatti keresztény mozgolódásnak. Azok közé tartozott, akiket egyháza nem tudott vagy nem akart felvállalni, mert nem csupán a pártállamnak, hanem egyházának is kemény kritikusa volt. Miközben családját képügynökként tartotta fenn, Thorton Wilder regényhősét utánozva „mennyei ügyekben utazott”: építette a keresztény egyházak közötti közeledést, drogos fiatalokat mentett, előbb erdélyi, majd onnan menekült magyarokat segített. Aztán hirtelen-váratlanul ő lett a hazai szekta-ellenes kampány elindítója, és hamar bekövetkező haláláig a motorja. Átala is mozgatott konferenciákon hallottam először a krisnásokról, akiket ő destruktív szektának minősített. Megjelenésüket egy Európa- és magyarság-ellenes amerikai és liberális összeesküvés következményének tekintette. Agymosással, kiskorú gyerekek szüleiktől való elválasztásával, saját gyerekeik életidegen nevelésével, a nők elnyomásával, és az európai kultúra elsorvasztásával vádolta őket. Ezidőben született meg a krisnásokat is sújtó dicstelen parlamenti határozat a négy támogatásra nem méltó egyházzól, amely ellen magam is többször ágáltam. Erre felfigyelve kérdeztek meg a krisnások, hogy írják-e róluk könyvet. Azt válaszoltam, hogy csak olyan könyvet írnék¹ róluk, amely alapos szociológiai-szociográfiai vizsgálódás eredménye: tehát sem propagandára, sem apológiára nem vállalkozom, bármennyire is támadják őket. Belementek, s ajtót nyitottak, és bármire voltam kíváncsi, megmutatták, megválaszolták. A kényes témák – mert akadtak ilyenek is – elől sem zárkóztak el, becsülettel megküzdöttek velük. Minek köszönhető ez a feltűnően barátságos beállítódás? Egyrészt annak, hogy sokan a válaszadást, a vallomást tanúságtételnek és misszióknak fogták föl. Másrészt annak, hogy jól tudták, az előítéletek pergetésében a róluk szóló teljesen tárgyilagos tudósítás az ő malmukra hajtja a vizet. És végül annak, hogy válaszadóink kedves, szolgálatkész, jó embereknek bizonyultak.²

odaadó tettek viszont – elsősorban a *Haré Krisna* éneklése – megsemmisítik a lelki életet gyakorló hívő *karmáját*, előző tetteinek visszahatásait. A lelki élet útján haladva így fokozatosan megszabadul az anyagi világ befolyásától, és eléri a felszabadulást. Szabályozott, erkölcsös és erőszakmentes életmódjának köszönhetően halála pillanatában képes lesz Krisnára összpontosítani gondolatait, és így az Ő kegyéből visszajuthat eredeti otthonába, a lelki világba, az örök lét, a teljes tudás és a tökéletes boldogság birodalmába.

A *gaudiya vaisnavizmus* a 19. sz. közepére sokat veszített vitalitásából, mert nem volt megfelelő vezetője. *Bhaktivinóda Thákura* támasztotta fel¹². Szellemi örököse fia, *Bhaktisziddhánta Szaraszvatí* lett, őt követte az 1896-ban született *A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupáda*, a Krisna-mozgalomnak, és egyházzá intézményesülő szervezetének, az *ISKCON-nak*¹³ az alapítója.

Nem sokkal azután, hogy Prabhupáda (1896-1977) az Egyesült Államokba érkezett, az ISKCON az egyik legmarkánsabb új vallási mozgalommá vált borotvált fejű, színes indiai ruhába öltözött híveivel, akik táncolva énekeltek Haré Krisna mantrájukat a nyugati világ nagyobb városainak utcáin. A mozgalom a hívőktől szigorúan aszketikus életet követel. Nem fogyaszthatnak húst, alkoholt, kábítószert, a házasság keretében történő gyereknemzésen kívül cölibátusban kell élniük. Hajnali háromkor kelnek, hogy a napot a templom istenségeinek imádatával kezdjék. Mintegy napi két órát töltenek dzsapázással, amikor is 16-szor, a 108 szemből álló imafüzérük minden szeménél elvibrálják a Haré Krisna mantrát. A hívek egy sor világi feladatot is betöltenek: számosan a közösségen belül dolgoznak, mások a Krisna-tudatos irodalmat osztják szét adományért az utcákon és tereken, s egyre növekvő számban üznek polgári foglalkozást. A Haré Krisna-mozgalom tehát nem szekta, nem kultusz, nem is új vallási mozgalom, hanem egy ősi vallás megújulási mozgalma, olyasmi, mint a katolikus karizmatikus mozgalom.

3. Megérkezés Magyarországra

A vallási vagy spirituális témájú műalkotások iránti erőteljes érdeklődésen¹⁴ kívül számos sci-fi- és jógaklub jelezte a hetvenes-nyolcvanas években a meglehetősen nagy arányú spirituális érdeklődést, főképpen a képzettebb városi fiatalság körében. Így volt ez a többi szögesdrót mögötti szocialista országban is, már ahol egyáltalán lehetséges volt. Jellemző példája a magyarországi puhább diktatúra viszonylagos szellemi szabadságának a következő eset. Egy írószövetségi delegáció tagjaként rendhagyó módon viselkedő tolmáccsal találkoztam a nyolcvanas évek elején Kijevben. Vegetáriánus volt, sőt jógázott is. Kiderült, csakis kizárólag azért tanult meg magyarul a több nyugati nyelven is beszélő fiatal hölgy, hogy hozzájuthasson jóga-könyvekhez, ami vágyai netovábbja volt. Eléggé jól ismerve a helyzetet, arról nem is akartam faggatni, hogy a hatha-jógán kívül vajon másfajta is érdekelné-e. Akkor még nem gondoltam, hogy másfél évtizeddel később egy Londonból Moszkvába utazó orosz krisnással beszélgetek majd egy budapesti kávéházban, egy amerikai vallásszociológus társaságában. A rendszerváltás után a keleti származású spirituális termékek igen tarka hazai piacán megjelennek a krisnások is.

Pancsadzsanja dásza¹⁵ a hazai krisnások number one-ja, az első idehaza felavatott *bhakta*¹⁶ a fővárostól nem messze lévő kisváros lakótelepének eléggé rendhagyó lakója, hiszen hajviselete (a mementó-tincs híján kopasz), öltözéke (*dhóti*), lakásának berendezése

(oltárral), illata (füstölők), konyhája (vegetáriánus) és gyerekei védikus neve csupa-csupa egzotikum. Mélyen vallásos katolikus családban nőtt föl kilenc testvérével együtt. A ministráló kisfiú életében fordulatot jelentett a padláson, gondosan lezárt ládában talált *hipnózisról, jógáról, vízkúráról, asztrológiáról* és hasonlókról szóló olvasmányok, apja könyvei. Az Omega- és Illés-koncertekre járó fiúnak az élelmiszeripari szakközépiskola elvégzése után az Állatkertben sikerül elhelyezkednie. Egy időre beköltözik a farkasok ketrecébe, majd északra készül „élőben kutatni” őket, ezután Afrikába, majd Indiába, és mindeközben Deli Károly jógaklubjába jár. Egy napon narancssárga öltözetű, kopaszra nyírt fejű embereket pillant meg, Svédországból érkező krisnásokat, akiket mint jógázókat csempészték be az országba. Liturgikus táncuk elemi erővel hat rá. Másodszori ittlétük után emlékezetből elkezd énekelni a Haré Krisna mantrát. Hamarosan levelezni kezd velük. 1976 októberében a Ganz MÁVAG kultúrházban tartott hat órás jóga-fesztiválon a krisnás küldöttség mindössze tíz percet kapott, ám olyan eksztatikus táncba és éneklésbe kezdtek, ami mindenkit magával ragadott. „Ott valami erő és tisztaság sugárzott. Az a néhány szó pedig, a mondandó szívemig jutott, s úgy éreztem, megtaláltam a helyemet, az otthonomat. Hazaérkeztem” – meséli Pancsadszanja dásza. Egy év múlva az inkognitóban (parókában és nadrágban) érkező lelki tanítómester, az ISKCON egyik vezetője, egy fővárosi panelházban harmadmagával felavatja. Prabhupáda halála után szakadás történt a mozgalomban, néhány vezető híveivel együtt kivált, köztük 1985-ben a félszáz hazai krisnás is.¹⁷ A hazai krisnások közül mindössze ketten, Pancsadszanja dásza és felesége maradnak hűségesek az ISKCON-hoz, ők kezdik a harmadiknak hozzájuk csatlakozó, Ausztráliából hazaérkező Lalitá-mádhava dászával együtt újrászervezni a mozgalmat, amely tíz év alatt ezres nagyságrendűre növekedik. Útjuk nem diadalmenet, hiszen 89-ig féllegalitásban élnek, s kisebbfajta, de eléggé rendszeres zaklatásoknak vannak kitéve. 1988-ban adják be 17 aláírással egyházbejegyzési kérelmüket, amiért a végnapjait élő Állami Egyházügyi Hivatal egyik hivatalnok 600 márkát próbál kicsikarni tőlük. 1991-ben a nyugati országokban működő militáns kultuszellenes mozgalmaktól támogatott Németh Géza vezetésével támadás indul ellenük, 1993-ban pedig – miután több képviselő is destruktív szektának minősíti őket – áldozatai lesznek annak a dicstelen parlamenti határozatnak, mely három másik egyház társaságban tőlük is megvonja az anyagi támogatást. A krisnásokhoz csatlakozó gyermekek önmagukat kárvallottnak érző szülei kis csoportján kívül ezt a kampányt támogatta a történelmi egyházak lelkészeinek és híveinek egy része, számos politikus és országgyűlési képviselő, egy ideig a tömegkommunikációs orgánmok jelentős hányada, valamint a tájékozatlan és a másság tűrésében a demokratikus tréning hiányában hagyományokkal nem rendelkező nagyközönség jelentős része is. Úgy vélem valamennyiükre érvényes az, amit J.G. Melton¹⁸ állapított meg a waco-i davidianus szekta (amely az intoleráns amerikai hatóságok áldozata lett) tragédiájának elemzésekor az amerikaiakkal kapcsolatban: az összeomlott kommunizmus után új ellenségre lett szükség az identitás megőrzéséhez.

1994-től a magyar krisnásokat már nem érik komolyabb támadások. Úgy tűnik, hogy nem vált kárukra a szélviharban való gyökéresztés, hiszen 1997 szeptemberében a vezetőség 280-300 főre becsülte a szerzetestanulókat, a szerzetesek és az egyházi személyek számát, amit én is reálisnak érzek. Ők 700-750 főnyi, magam pedig 550-700 fős templomon kívül élő, de a Krisna-mozgalommal szoros, szinte napi kapcsolatban lévő tagsággal számolok. 2000 körül lehetnek a szimpatizánsok és a pártoló tagok, de köztük is található szép számmal (legalább a harmaduk), akik – Tomka Miklós terminológiáját használva – a „maguk módján krisnások”.¹⁹

4. Belépés vagy megtérés?

Míg sok szociológus és pszichológus a *személyes problémáikkal és bajaikkal* (elidegenedés, értelem-keresés, deprimáció) magyarázza az új vallási mozgalmakba való megtérést, mások *egy alternatív ideológiát és/vagy életmódot felkínáló személyes kapcsolattal*²⁰. Ma még nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a kognitív modell vagy a személyes kapcsolat jelent erősebb vonzást a keresőknek és hiányban szenvedőknek. Prabhupáda első híveit – akiknek többsége afféle bohém és művészlélek – korántsem annyira filozófiai érdeklődés, mint inkább az *életstílus* vonzotta. Néhány korai kutatás szerint ez a mozgalom az illúziót veszített, az amerikai értékrendet és életmódot megkérdőjelező és újakkal kísérletező ifjúság, vagyis az *ellenkultúra értelemkereső tagjai* számára olyan „*pszichedelikus utópiát*” jelentett, amely a drog „tisztább” helyettesítője lehetett²¹. A hetvenes évek közepén az ISKCON hanyatlóban volt mint társadalmi mozgalom. Számos ISKCON-közösség úgy kezelte a válságot, hogy lazított a közösségi struktúrán és a tagsági kritériumokon, s *beengedte a külvilág hatásait*.

Míg a szektás megtérés az életmód és az identitás drasztikus megváltoztatását, és a világ abszolút és radikális újraértelmezését követeli meg, a kultikus megtérés megengedi a csak részleges szakítást és a világ szimultán, többféle elv alapján történő újraértelmezését. A krisnások által felkínált plauzibilitási struktúrát (P. Berger fogalma) Travisano tipikusan szektásnak tartja. A pszichológiai oldalról közelítő L. O. Shinn úgy tapasztalta, hogy a csatlakozást az egyszerű frusztráltságtól az erőteljes egzisztenciális elégedetlenségig terjedő *kriszis* előzi meg, s ezen kívül még számol a *keleti filozófiák* iránti érdeklődéssel, és a *vegetáriánusság* azon fokával, amikor az teológiai indokolást kap. A *megtérés általában hosszabb út*, akkor is, ha a kívülálló számára hirtelen fordulatnak tűnik.²² A továbbiakban tulajdonképpen azt vizsgálom, milyen értelemben jelent megtérést a krisnásokhoz való csatlakozás.

A magyar krisnások döntő többsége még csak néhány éve Krisna-hívő. Ha J. Richardsonra hallgatunk, gondolhatjuk azt, hogy nagy részük *önmagát felfedező úton van*, és most éppen itt állomásozik a krisnásoknál.²³ Kevésbé meglepő, hogy a mag-tagság háromnegyed része 30 éven aluli, és inkább a 40 éven felüliek kb. 15 %-os aránya okozhat meglepetést azoknak, akik afféle ifjúsági vallásnak gondolták. Még inkább meglepő lehet – azok számára, akik jogosan úgy gondolják, hogy a Krisna-hívők többsége a keleti kultúrában valamennyire ismerős, ebben a gondolkodásban vagy filozófiában valamennyire jártas, képzett fiatal –, hogy a hívek kb. ötöde szakmunkásképzőt végzett, s nem nagyobb a diplomások és a felsőfokon tanulók aránya sem. Igaz, a középiskolánál többet nem végzettek negyede-ötöde abbahagyta felsőfokú tanulmányait, és hasonló arányban választották a szerzetestanulóságot olyanok is, akiknek minden esélyük megvolt a sikeres felvételire. Ma már a lelki vezetők egyre jobban *szorgalmazzák a megkezdett tanulmányok folytatását* és a továbbtanulást. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a krisnásokra is többé-kevésbé érvényes lehet az, amit Horváth Zsuzsa a Hit Gyülekezete²⁴ tagjairól állapított meg, hogy „leginkább azok közül tudnak toborozni, akik az aktív részvételhez elegendő mennyiségű szabadon beosztható idővel rendelkeznek, és akik *társadalmilag kevésbé integráltak*, azaz átmeneti, illetve marginális helyzetben vannak, így relatíve kevesebb kockázatot jelent számukra egy marginális mozgalomhoz való csatlakozás.”²⁵

A krisnásokhoz csatlakozók 60%-a nem volt vallásos, aki pedig az volt, az esetek nagyobb részében csak nagyon felszínesen. Ebben a tekintetben nagy az eltérés a mai magyar és a másfél évtizeddel ezelőtti amerikai helyzet között. Akkor és ott a belépők kétharmada

volt aktív vallásgyakorló. Ez esetben valamelyest indokoltnak látszik a megtérés helyet a *vallás-váltás* használata, amit néhány szakember javasol.²⁶

A hatvanas évek végén a Krisna-mozgalomba belépő amerikaiak nagy többsége már „mozgásban volt”: kétharmad részük tartozott az ellenkultúra-mozgalomhoz, minden második tagja részt vett a háborúellenes mozgalomban, harmadrészük tartozott valamilyen önismereti és pszichológiai orientációjú mozgalomhoz, negyedrésük valamilyen politikai, ötöd-részük pedig vallási mozgalomban vett részt. A hetvenes évek végére felére-harmadára csökkent a politikai és a pacifista mozgalomban résztvevők, s ugyancsak jelentősen csökkent az ellenkultúra-mozgalomból érkezők aránya, ugyanakkor alaposan megnőtt a személyes és lelki motívumok súlya.²⁷

A krisnásokhoz csatlakozók fele krisnás rendezvényen (nyilvános helyen szervezett programon, templomi programon vagy krisnás fesztiválon), majdnem fele könyvből, harmaduk Krisna-hívőkön keresztül ismerkedett meg a Krisna-hittel. 5-10%-uk esetében a keleti kultúra, a misztika, a lélekvándorlás, a harci művészetek iránti érdeklődés, a jógázás, az ufológia, a vegetarianizmus, és a Diákszigeten való találkozás jelentette a legfőbb külső mozgatót. A belső mozgatók pedig a csalódás, a válság és önpusztítás, az alternatív életmód próbálgatása, valamint az ezzel általában együtt járó keleti világ iránti érdeklődés, az okkultisztikus-misztikus, a filozófiai érdeklődés és általában a vallási érdeklődés. A *válság* gyakran kapcsolódik *öngyógyítási kísérletekkel* (alternatív életmóddal való próbálkozással, az okkult világba való meneküléssel), az *alternatív életmód*, vagyis a „máshogyan” gyakorta kapcsolódik össze a „miért” kutatásával. Az európai filozófia a keletivel, a keresztény vallási élmény az okkulttal vagy a keletivel kapcsolódik. Mindegyik típus és altípus mögött számolni lehet az *egzisztenciális feszültséggel* és az *identitás-kereséssel*.

A megtérés-történetek három kategóriában helyezhetők el: 1) bizonytalanság - biztonság (a rutinszerű, „unalmas” harmóniától az önpusztításhoz vezető bizonytalanságig), 2) spontaneitás - tudatosság (az esetleges próbálgatástól a tudatos keresésig), 3) életmód - értékrend (az először csak a hogyanra, vagy mindjárt a miértre összpontosítók). Vannak *rövid és hosszabb*, egyenes és cikkcakkos utak (kitérőkkel, megtorpanásokkal és visszaesésekkel). Vannak, akik *felvállalják és továbbépítik*, vannak, akik *megtagadják és „leváltják”* korábbi énjüket. Vannak, akik előző életüket *előkészületnek*, az út elejének, az értékfelhalmozás időszakának tekintik, s vannak, akik *elfecsérelt időnek*, tévelygésnek, a rossz fogságában való senyvedésnek.

Labhaté dászát korábban is érdekelte az emberi élet célja, de ezzel is úgy volt, mint az egyetemi tanulmányai megkezdésekor a karrierjével: „nem törte össze magát érte”, „nem vitte túlzásba”. Harmonikusan, az átlagoshoz képest tartalmasan és kellemesen csordogált élete, amelynek legrendhagyóbb eleme talán egy agykontroll-tanfolyam elvégzése lehetett. Unaloműzésből *ezoterikus, misztikus és vallással kapcsolatos könyveket* olvasgatott, köztük krisnás kiadványokat is. Prabhupáda könyve, *Az önmegvalósítás tudománya* váratlanul megfogta. Nagyon *racionalisnak és logikusnak* találta, s minden kérdésére választ kapott. Elment a budapesti templomba, ott töltött néhány napot, s igen meggyőző volt számára a bhakták hitteles viselkedése, a Haré Krisna mantra éneklése pedig „egy magasabb, lelki ízt” jelentett, ami megerősítette a dolgot.

Vjászadéva dásza, az egyik prédikálóközpont vezetője repülőtiszti főiskolás koráig sínen volt, aztán egyszer csak megkérdezte önmagától, hogy „én tényleg ilyen akarok lenni?” És már nem is akart. Beadta a papírt, és letöltötte a sorkatonaságot. Leszerelés után nem

haza ment, hanem Budapestre, „a lehetőségek világába”. Anyagbeszerzőként szabadidejében arra törekedett, hogy *tartalmas dolgokat találjon*. Beiratkozott a *hittudományi akadémiára*, naponta színházba járt, aztán sportolni kezdett, majd válságos pár hónap után figyelme „*egy belső, mélyebb vizsgálódás felé irányult*”. Erikson, Popper Péter és a Real Revolutionary Concerning, az Újraértékelő Támogatás voltak a soron következő állomások. Majd összefutott egy krisnással. Hosszasan beszélgettek, de akkor még nem tudta, hogy a materializmust védje vagy a kereszténységet. A krisnás azt mondta neki: „Egy kicsit önző és beszűkült vagy, sablonjaid alapján látod a világot.” Le akarta győzni, de új barátja és annak hite egyre inkább lenyűgözte. Pedig egyszerű ember volt, de ő is, és társai is „*impozánsan és bátran felvállalták másságukat*”. És egyszer csak azon kapta magát, hogy velük maradt.

Kuntí dévi dászi életében sem volt igazából semmi rendkívüli: járta a szórakozóhelyeket, *lázadozott*, *dohányzott*, és egy kicsit csavargott is. Abban a művelődési házban, ahová szórakozni járt, futott bele a krisnásokba. Akkoriban egy kis együttesben énekelt, így első sorban zenéjük és táncuk fogta meg. Ezután a kéthetente ugyanott szervezett programokra is eljárt, de alig értett valamit. A zene, a tánc és az étel viszont kellemes volt. Aztán amikor egyik alkalommal egy „*sugárzó személyiségű*” lelki tanítómester jelent meg, szavai nyomán hirtelen minden összeállt.

Bhakta Zsoltot a művészetén kívül a „a tudomány perifériájára szorult jelenségek vizsgálata, a negyedik dimenzió, meg a para-jelenségek” izgatták, de érdekelte a jóga és a vallások is. Az egyik jóga-könyvről aztán kiderült, hogy krisnás. Élő krisnást először a budai várban látott, a kirakodóvásáron. Ők csábították el egy programra. Úgy érezte ő is, hogy *Az önmegvalósítás tudománya* róla szól. A filozófia fogta meg leginkább. Aztán elment a templomba, s elkezdett dzsapázni.

Szamádhi dászát *ateista* módon nevelték. Középkorában *a zene és a jóga* érdekelte. Az aluljáróban megvett egy *Prabhupáda* könyvet, de nem tetszett annyira, mint más jóga-könyvei, de azért néha-néha levette a polcról. Már a konzervatóriumba járt, amikor megismerkedett az indiai pengetős hangszerekkel. Freudot abbahagyta, de Hamvas Béla műveivel, és a buddhista könyvekkel párhuzamosan újra elolvasta Prabhupáda könyveit. Ekkor már nem ateista, elfogadja, hogy a kereszténység, a zsidóság és a Krisna-tudat is ugyanazt az Istent imádja. Ellátogat a templomba, dzsapázni kezd, s verseket írni. Egy Upanisad című verset is írt, amit megmutatott a templomban egy lánynak, és ahogyan beszélgetni kezdtek, egyre világosabbá vált számára, hogy Krisna egy személy. Ekkor adja fel a Hamvas-hitet, az intellektuális Isten-hitet, abbahagyja a zenélést, és beköltözik a templomba.

Bhakta Zsombor az *UFO-któl* és a *természetgyógyásztól* indult el. Már 13 éves korában részt vett egy krisnás fesztiválon, de akkor még csak a *légköre* fogta meg. UFO-mániáját ismerve édesanyja megveszi számára a *Könnyű utazás más bolygókra* című krisnás könyvet. Nyolcadikos korában kezd krisnás programokra járni, s eljut nyári táborukba is, majd elkezd dzsapázni. Ma még úgy érzi úton van, de már nem tudja másképpen elképzelni életét.

Szacsínandana dásza gimnáziumba járt, „különösebb terv nélkül”, majd olyan „iskolán kívüli dolgokkal” kezdett foglalkozni, mint a *filozófia*, a *sci-fi*, a *lélekvandorlás*. Már másodikos-harmadikos korában *vegetáriánus*, elvégzi az *agykontrollt*, műveli a *három ujjtechnikát*, a *jógát ászanákkal és meditációval*, de egyik sem elégíti ki. Tagja a *Galaktika-körnek*, s amikor egyszer Pestre megy Galaktika-könyvekért, meglátogatja a budapesti templomvezetőt, volt osztálytársát. Hosszasan beszélgetnek, s hamarosan elkezd dzsapázni. Amikor a Haré Krisna mantrát kipróbálta, akkor már tudta, megtalálta azt, amit keresett. Azzal

felvételizett Debrecenbe programozó matematikusnak, hogy megpróbálja egyszerre az egyetemet és a Krisna-tudatot, de a kollégiumot túlságosan *szabadosnak* tartja, és a félévi vizsgáit már nem teszi le.

Az alternatív életmód, a jóga, a keleti kultúra, a misztikus vagy okkult érdeklődés *lépésről lépésre* vezet át a Krisna-tudathoz. A megtérés itt is fordulópont, de nem akkora meg rázkódtatás, mint az egyhangú rutinvilágból való kilépés. Itt is fontos szerepet játszik a *érzelem, a személyesség*, és a biztos fogódzót jelentő *válasz* hármassága.

Prána déví dászi útja az eddigiektől eléggé eltérő volt. 8 hónapos terhesen hagyta el férje, s ezután minden este ott látta maga mellett a *halált*. Isten helyett a halál lépett be életébe. Akár meg is halt volna. Elment ugyan éjféli misére, de majd megfulladt a tömegben. Külföldről hazaköltöző testvére megajándékozta egy *Bhagavad-gítával* és egy lemezzel. Ezt hallgatta lányával, majd eljutottak egy Krisna-fesztiválra, ami mindkettőjüket nagyon megfogta. Őt elsősorban a zene, kamasz lányát a filozófia. Elhatározták, megkeresik a krisnásokat, pedig akkor *rém történeteket írtak* róluk az újságok. Az utcán találkoztak egy narancssárga ruhás fiúval, aki „teljesen ragyogott, és nagyon-nagyon *szép* látvány volt, mint egy *jelenés*”. Tőle tudták meg a templom címét, ahol úgy érezték, nagyon jó kezekbe kerültek. Az asszonyt a csodás történetek fogták meg. Többekkel tudott beszélgetni. Végső soron nem tudja, mi fogta meg, de a világért sem menne el.

Bhakta Ottó szülei legnehezebb kamaszkorában váltak el, ő pedig „bosszúból” elköltözött a barátjához. 14 éves kora óta kábítószeres. Barátaival Olaszországba járt koldulni (amit akkor több százan csináltak). Előtte megismerkedett már a Krisna-tudattal, s koldulás közben imádkozott. Az összekoldult pénzen kábítószeret vettek, a végén már heroint. Hazajött, megpróbálta abbahagyni, de csak nagyon nehezen sikerült. Eleinte kábultan dzsapázott, majd eljárt krisnás barátnőjéhez, és a lelki vezetővel is beszélt. Szolgálni kezdett a templomban, s így „tisztulni kezdett a szíve” is. A krisna-völgyi templomépítés marasztalta végleg ott.

Bhaktin Bori furulyázni tanult, szavaló versenyekre járt, röplabdázott, mindegyikben sikerei voltak, de édesanyja abbahagyatta vele a sportolást, mert nem jól tanult. 18 éves korában kipróbálta a kábítószeret, ami miatt barátja szakított vele. Az egész kábítószeres társaság elment egy krisnás rendezvényre, ahol őt is nagyon megfogta a hangulat, főleg az éneklés és Vjászadéva dásza, de a kábítószerrel egyelőre nem tudott szabadulni, csak akkor, amikor egyszer úgy belötte magát, hogy napokig csak sírni tudott. Felment krisnás barátnőjéhez, aki arra biztatta, mondogassa a Haré Krisna imát, s ajánlja föl az ételt. Ez segített, s most már kezdi sejteni, mi az, hogy Isten.

Bhaktin Edit volt kisdobos, úttörő, őrsvezető, rajparancsnok, aztán cserkész őrsvezető-helyettes, majd versenyszerűen sportolt, miközben a közgazdasági szakközépiskolába járt, de már 15-17 évesen megtapasztalta „a *fonákját*”, a bulizásokat, a kábítószeret, annyira, hogy már kezdett *belehülyülni*, és alig tudott értelmesen beszélni. Ma már városa egész középiskolás fiatalsága kábítózik, de akkor ez még „vagány dolog volt”. A legtöbben csak a diszkó előtt csinálták, de ők éjjel-nappal. Gazdag barátai voltak, s helyette is fizettek. Majd annyira „megkattant”, hogy már állandóan a félelem és a remegés gyötörte. A kábítószer mellett megismerte a Krisna-tudatot is, s akkor már tudta, hogy csak az segíthet. Bekerült egy új baráti körbe, akik elhívták egy krisnás programra. Először nem értett semmit, csak lassan jött rá az ízére. Fontos volt számára, hogy kábítószeres társai közül is többen találtak otthonra a krisnások körében, így aztán megmaradt a baráti köre, csak egészen más tartalommal.

Bhaktin Etel története talán annyiban tér el Bhaktin Editétől, hogy ő magasabbról

zuhant alá. Rajzversenyt nyert, pszichológiai és filozófiai műveket olvasott, filozófiai körbe járt, hosszútávfutó volt, tornázott és kung-fuzott. Majd „intellektuális bőrfejűekkel” barátkozott, és belépett a trianoni béke revízióját követelő, Szabó Albert vezette Új Pannónia Pártba. Komolyan történészkedett, majd felülkerekedett benne a pszichológiai érdeklődés, és elhatározta, tanulmányt ír a kábítószerrel fiatalokról, de ehelyett maga is kábítószeres lett. Már előzőleg összeakadt krisnásokkal, s aznap is be volt kábítószeresve, amikor először ment el a templomba. Meghallgatott egy előadást, s el volt ájulva a gyönyörűségtől. Kapott egy *Bhagavad-gítát*, egy éjszaka elolvasta, másnap is elment, harmadnap pedig elkezdett dzsapázni.

A mély válságból indulók számára az *atmoszféra, az érzések, az élmények, a személyes kapcsolatok és a közösség* lett a mentőöv. Egy részük, a tizenévesek útja azonban cikkcakkos, *visszaesésekkel*, párhuzamos próbálkozásokkal. Akadtak közöttük, akik végül is elhagyták a dzsapázást, a programok látogatását, s visszamenekültek az eksztázisba. E kategóriában a cikkcakkos út mellett a *hirtelen megtérés* is eléggé gyakori. Sokan persze azt mondják, hogy a volt kábítószeresek az egyik fajta eksztázisból a másikba menekülnek, ezt azonban az általunk vizsgált esetek nem látszanak igazolni. A nyolcvanas évek elején az amerikai krisnások Krisna-hit melletti döntésének fő okai: a mozgalom filozófiája (72 %), a hívek irányukban megnyilvánuló szeretete (62 %), Prabhupáda személye (46 %), az új életstílus, mely értelmet adott életüknek (37 %), részvétel a zenével és énekkel kísért liturgikus táncban (29 %), és a mozgalomban megélt biztonságérzet (16 %). Nagyon hasonló tartalmú válaszok születtek nálunk is. Itt a *tudás, a filozófia* (49 %), a *személyek* (40 %), az *érzések* hatás, elsősorban a *zene* (31 %), a *hívők tisztasága* (23 %), a *közösség* (23 %), a *hangulat* (13 %), a *lelkiség* (10 %), a *hitelesség* (8 %) a sorrend.

5. Világváltás

A „Mennyiben változtatta meg életét a Krisna-tudat?” kérdésre a válaszolók 44 %-a csak azt felelte, hogy „gyökeresen”, „teljesen”, „nagyon”. Akik pedig megjelölték a változás irányát is, elsősorban az *életmódot* (17 %), a *biztonságot* (13 %), az *életcél megtalálását* (13 %), az *identitás megerősödését* (10 %), a *lemondást* (8 %), a *határozottabbá válást* (7 %), a *szeretetet* (6 %), a *közösséget* (6 %) és a *szélesebb szellemi horizontot* (5 %) említik leggyakrabban. A változás három fő iránya tehát az *életmód, a személyiség és a kapcsolat*. A lemondás és az új életcél jelenthet *csupán életmódváltást* (már nem eszik húst, nem dohányzik, cölebsz életet él), de jelentheti már az *életminőség változását* is, amennyiben a lemondott tevékenységek helyére más tevékenységek és értékek lépnek. A frissen megtértek számára inkább *biztonságot és szeretetteljes közösséget* jelent a Krisna-tudat, míg az avatottak számára már inkább egy *begyakorlott életmódot, megváltozó személyiséget és lelkiséget*.

Prána déví dászí – aki a mélypontról lánya segítségével talált a Krisna-tudatra – számára elsősorban a dzsapázás jelenti a változást, és egy sor addigi – a megtérés fényében – visszaminősített tevékenység elhagyását: két óra dzsapázás után már *nincs ideje rádióra, tévére*. Tudja, hogy nem szabadna 8 órát aludnia, de ideges és fáradékony. Nem is hiányzik neki, mert azelőtt sem vonzódott igazából semmihez sem, csak kézimunkázott, kötögetett, és szerette a kellemes, melankolikus zenét, de a mostani eszével ezt is csak érzékkielégítésnek tartja, aminek már *nincs meg a régi íze*. Úgy látja, hogy mindenki a boldogságot keresi, de a

többség nem jó módszerekkel. A keresés aztán *illúzióhajhászássá válik*, ennek eredménye pedig az *üresség*. Ahhoz képest, hogy férje által elhagyottan minden este mellé telepedett a *halál*, Prána déví dászi krisnásként immár élni akar. Kérdés persze, hogy nem egy lassan növekvő ürt tölt-e ki a dzsapázás, hogy fáradsága nem lelki fáradság-e, a *biztonságos monotónia* következménye. A kulcsmondat kétségkívül a „ha Krisnához tudom kapcsolni”. De tudja-e, s lesz-e mit?

Ez az eset, ha nem is tartozik a gyakoribbak közé, nem is egyedi. Bhakta Ödön – ha nem is akart meghalni – szintén halálfélelemmel élt azelőtt. Ez elmúlt, mert már tudja, mit vár, hogy mi lesz vele, és hogy barátok között él. Régen nagyon zavarta, hogy mit mondanak az emberek, ami most már nem bántja, mert *határozottabb* lett. A templomon és a *Bhagavad-gítán* kívül semmi fontosat nem talál, sem a tévében, sem másutt. Kőkemény fradista volt, de most már nem érti, minek ugrálnak. Amikor a krisnások táncolnak, az egészen más, abban van értelem. Ebben a vallomásban kétségkívül több a pozitívum – a barátok, a liturgikus tánc –, de a kérdés hasonló: vajon bhakta Ödön határozottsága és bizsagtudata elegendő-e, nem blokkolja-e abban, hogy mégis találjon valami fontosat a templomon és a *Bhagavad-gítán* kívül, éppen azért, hogy a legfontosabbak kellőképpen be legyenek ágyazva életébe.

A kábítószeresek és a bőrfejúek között is megforduló Bhaktin Etel számára nagy élmény volt, hogy sikerült rendeznie életét. Három és fél négy között kel, utána tisztálkodik, majd elmegy a templomba a reggeli szertartásra, utána iskolába. A templomban ebédel, megcsinálja szolgálatát, majd tanul, mert le kell tennie az érettségit. Nem a kötelességek kerültek élete centrumába, hanem a Krisna-tudat, és ebből fakadnak kötelességei, melyeket szívesen és sikeresen teljesít.

Bhakta Károly, aki balett-táncosnak indult, több dimenzióban is érez változást. Úgy véli, *nemcsak életmódja, hanem alapvető értékei is teljesen megváltoztak*. Már nem érdekelték más emberek, de a krisnás élet „egy magasabb íz, s az ember óriási kalandokban vesz részt, és sokkal több mindent *megismer a világból*.”

Többségük úgy érzi, jelentős mértékben megváltozott személyiségük. Elsősorban szeretetteljesebbek, türelmesebbek és alázatosabbak lettek, másodsorban céltudatosabbak, harmadsorban harmonikusabbak és őszintébbek. *Mások irányában nyitás, határozottság és kiegyensúlyozottság*: ezek a változás fő irányai a megtértek érzése szerint. Eléggye gyökeresen változott érdeklődésük is. Kevéssé érdeklődnek az anyagiak és a boldogulás, aztán az érzékielégítés (ez az ő terminusuk), a szórakoztató művészet, a tévézés, egyáltalán a művészet iránt. Jobban érdekli őket értelemszerűen a vallás, a lelki és szellemi elmélyülés, a közösség szolgálata, a filozófia, a tudomány. A *vallási-szellemi érdeklődés* az avatottakra és a cölebszerekre jellemző inkább. A házásoknak nem csak idejét, hanem természetesen érdeklődését is jobban leköti családjuk, ami azért nem jelenik meg itt, mert többségük megtérésük előtt is családos volt.

A krisnások a keresztény valláshoz képest a Krisna-hitet érthetőbbnek (33 %), tudományosabbnak (29 %) és hitelesebbnek (28 %) tartják. Nagyon izgalmas kérdés, hogy miért tartják ezt a távoli, az európai fogalmakra alig lefordítható gondolkodást *érthetőbbnek és tudományosabbnak* mind a kezdők, mind a haladók, amikor az európai filozófiában és teológiában otthonosan mozgó, s ugyanakkor a keleti vallásokban sem teljesen járatlan értelmiségieknek is komoly gondot okoz a hinduizmus lefordítása. (Az olvasónak természetesen ismét eszébe juthat az a gyakori vád, hogy a Haré Krisna-mozgalom Krisna-hite nem autentikus,

hanem valamiféle felhígított, leegyszerűsített változat.) Többféle magyarázattal számolhatunk. Nyilván azzal is, hogy sokan közülük nem csak a keresztény vallást nem ismerik eléggé, hanem még a *vaisnava* vallást sem. Számolni kell persze Prabhupáda zsenialitásával is, aki képes volt az európai fül számára hallhatóvá tenni a *Bhagavad-gítá* világát. Számolni kell azzal, hogy a fogódzót és választ kereső számára *az érthető részletek megelőlegezik az egészet*. Olvashattuk, hogy többeket a nem metaforikusan, hanem szó szerint értelmezett mesék fogták meg. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a *megértés közege*, kontextusa a megtérőt szeretettel körülvevő közösség. Számolni lehet azzal is, hogy az „érthetőbb” inkább a gyakorlatra, mint az elméletre vonatkozik, vagyis *azért érthetőbb vallás, mert gyakorlatiasabb*. Természetesen azzal is kalkulálni lehet, hogy azok számára, akik a káoszból menekültek, kapaszkodtak ki, egy eléggé bonyolult kozmosz is – mert rend –, érthetőnek tűnik.

F. J. Daner a következő értékeket sorolja föl, amit az isteni tanítómesterek előírtak: kedvesség mindenkihez, tartózkodás a veszekedéstől, ragaszkodás az abszolút igazsághoz, mindenkivel egyenlőség, hiba nélküliség, irgalmasság, szelídség, tisztaság, egyszerűség, jóakaratuság, békesség, teljes ragaszkodás Krisnához, elfordulás az anyagitól, önkontroll, alázatosság, mértékletesség az evésben, barátságosság, csendesség, szakszerűség, könyörületesség, józanság, tisztelettudás, szilárdság, költőiség, komolyság.²⁸ Az értékrend alaposabb vizsgálatára a Rokeach-féle értéktesztet használtam, amely 18 eszköz- és 18 célértéket tartalmaz. A krisnások a következőket érezték leginkább magukénak: felelősségteljeség, béke, belső harmónia, boldogság, előítéletektől mentesség, engedelmesség, értelmesség, fegyelmeztség, barátság. Legtávolabbinak pedig a következőket: hatékonyság, önérték, önállóság, anyagi jólét, a haza biztonsága, szerelem, társadalmi megbecsülés, kellemes élet. A *szellemi és lelki értékek* sokkal előbbre kerültek, mint az anyagi, érzéki, érzelmi, társadalmi értékek. A *személyiség alávetettsége* (vagy ahogy talán ennél pontosabban fogalmazzák meg maguk a krisnások) az *odaadottság* felette áll a személyiség és szabadság értékeinek. Ha nem került volna a leginkább elfogadott értékek közé a bölcsesség, az előítéletektől mentesség, a barátság és a boldogság, és ha nem lenne az érdekes és változatos életnek és az elvégzett munka örömeinek ennyire kiegyensúlyozott a mérlege, joggal felmerülhetne a gyanú, hogy a *fegyelmeztséget, engedelmességet és megbízhatóságot* ennyire magasra értékelő krisnások mégis csak valamiféle agyimosás áldozatai. Így azonban, az előbb felsorolt értékek környezetében e vezető értékek jelentése kissé megváltozik: az odaadottság felhangjaival gazdagodik. Az azért mégis elgondolkodtató, hogy a testi tisztaságot többre becsülik, mint a természeti és művészi szépséget, valamint az is, hogy nem csak a meghitt testi és lelki kapcsolatot jelentő szerelem, hanem a *ragaszkodást és gyöngédséget jelentő szeretet is elutasításra került*.

Keresztény és krisnás szerzetesek értékrendjét összevetve meg lehet állapítani hasonlóságot is: például a béke, a belső harmónia, a barátság, a felelősség, a megbocsátás, a segítőkészség és a szavahihetőség elfogadásában, valamint az anyagi jólét és a kellemes élet elutasításában, ám mégis két meglehetősen eltérő értékvilág rajzolódik ki. Kétségkívül a keresztény klerikusoké hasonlít jobban a hazai átlagos értékrendhez. A legnagyobb eltérés az *önállóság - engedelmesség*, és a *nyitottság - zártság* dimenziókban van. Míg az értelmesség és a logikusság a krisnások, a bölcsesség a keresztények; az ápoltság és az udvariasság a krisnások, a szépség a keresztények; a törekvés a krisnások, a bátorság és az alkotás a keresztények; a megelégedettséget jelentő boldogság a krisnások, a gyöngédség a keresztények jellemző értéke. A krisnás szerzetesek értékrendje *aszketikusabb, megállapodottabb, befelé fordulóbb, merevebb és racionálisabb*, a keresztényeké nyitottabb, spirituálisabb, dinamiku-

sabb és kreatívabb. A keresztények értékrendje több vonatkozásban közelebb áll a hazai és az európai értékrendhez, bár vannak olyan értékek (udvariasság, törekvés, értelmesség, logikusság), amelyben inkább a krisnásokéhoz hasonlít. A hit síkján kívül talán e téren történt legnagyobb változás világukban. Egyesek abbahagyták a tanulást és munkába kezdtek, mások fordítva, ismét mások Krisna-hívóként egészen másfajta munkát végeznek: vannak, akik fizikai helyett szellemi munkát és fordítva. Többen bér munka helyett – ahogy ők mondják – *szolgálnak*, s vannak, akik *koldulnak*. A *munka-fajta váltók* között van, aki bolti eladóból szakács, szobafestőből tehenész, kereskedőből gyermekgondozó, számítógépesből gazdasági vezető, egyetemistából állatgondozó, főiskolásból pénztáros, vegyészből pedagógus lett. Komoly problémákat okozhat, hogy még mindig az *adománygyűjtés* – így is nevezik: koldulás – a stratégiai ága a krisnás gazdaságnak, pedig ez a tevékenység nem csak a kívülállók részéről kritizált, hanem a hívők egy része is kényelmetlenül érzi magát ebben a szerepben, annak ellenére, hogy az utcai könyvosztásnak (az előállítási árával nagyjából azonos adomány fejében „odaajándékozott” könyvek terjesztésének) nem csak a pénzszerzés a célja, hanem a *kapcsolatteremtés, a misszió terjesztése*.

Prabhupáda gyakran szólította nőtanítványait is prabhunak (mester), jelezve, hogy a lelki életben férfiak és nők egyenlők.²⁹ Ugyanakkor Prabhupáda azt is hangsúlyozta, hogy anyagi téren a nőknek felelősségteljes férfiakon kell függeniük. Bhaktarúpa Szvámi is a guru szerepet a férjnek, a gopíét pedig a feleségnek szánta. A hetvenes évek elején J.S. Judah úgy látja, hogy a guru státusza és szerepe fenyegetheti a mozgalom jövőjét.³⁰ Mások úgy vélték, hogy az ISKCON-ban a nőket gyerekszamba veszik. Judah azt is megjegyzi, hogy itt minden hívő *feminin attitűddel* rendelkezik, hisz mindenki alárendelt és szolga. Mintha ezt alátámasztaná a következő mondat, mely a hazai krisnások lapjának *Társulás és szex* című cikkében³¹ olvasható: „A bhakták sohasem fogadnak el gyereket a lelki tanítómesterük bejegyzése nélkül.” K. Knott a kilencvenes évek elején úgy látja, hogy a Krisna-hívő nők többsége egyelőre elfogadja, hogy szerepük elsősorban férjük szolgálata, sőt még azt is, hogy szépségük veszély mind a férfiak szellemi fejlődésére, mind a családra nézve. K. Knott szerint az a kérdés, akarnak-e a feleségek a védikus filozófia alapján élni egy új társadalmi kontextusban: a férjüket szolgálva, aki megóvjá őket.³²

A Krisna-mozgalomban a 70-es évek elején a krisnás nők még számos korlátozásnak voltak kitéve. Igaz, hasonlót tapasztalhattak az Egyesült Államokban élő nők a „világi társadalomban” is, ahol a házasságok fele válással végződik. A Krisna-hit pedig sikeresebb házasságokat ígért. Prabhupáda elsősorban védikus-tradicionális női feladatokat ajánlott, de nem akadályozta a nőket abban, hogy más szerepeket is kipróbálhassanak. A 80-as évek végén azonban a krisnás nők hangja megerősödött, s mindkét nem kezdte felismerni, hogy veszélyes a nőket másodosztályú státuszban tartani. Míg a Prabhupáda halála óta háromszorosa nőtt vezetői testületnek továbbra is csak egyetlen nő tagja van, addig egyes nemzeti vezető testületekben már jelentős arányban kapnak helyet. Németországban 11 templomelnök nő, s ott a nemzeti vezetés egyharmadát is nők alkotják, és Magyarországon is hasonló a helyzet. F. J. Daner már a hetvenes évek közepén jelezte, hogy egy csomó probléma vetődik fel a krisnás házasságokban, különösen akkor, ha a házaspár egyik tagja nem Krisna-hívő, de akkor is, amikor mindketten krisnások, mert igen nehéz egyszerre eleget tenni a házasság emberrel és a házasság szerzetessel szemben támasztott követelményeknek. Magyarországon a szex-szelem-házasság témakörben, valamint a férfi-nő kapcsolatot illetően még eléggé *képlékeny, átmeneti állapotot* találtunk. Ennek persze egyik oka az, hogy a hazai Krisna-hívők javaré-

sze kiforrotlan személyiségű fiatalember. Ugyanakkor éppen kutatásunk időszakában (1995-1997) erősödött a házassági tendencia. Egyre gyakrabban hallható, hogy az előírásokat betartó házaspárokat szerzetestanulónak kell tekinteni, sőt olykor még az is elhangzik, hogy a Krisna-tudatos családban élés hasonló lemondást jelent, mint a legtökéletesebb, a lemondott életrend. Hazánkban még eléggé kevés a védikus házasság, s ezek is történetük elején tartanak, tehát e téren eléggé kevés a tapasztalat, a példa. Ami bizonyos: a házasságon belüli szexuális- és szeretet-kapcsolat tekintetében egyfelől a bhakták jelentős része *tájékozatlan*, másfelől eléggé eltérő attitűddel és véleménnyel rendelkezik. Úgy tűnik, a Krisna-hívők körében a házastársi szeretet egyrészt megfosztódik titokzatos és transzcendens jellegétől, s nagyon is *pragmatikusan* kezelődik, másrészt *túlontúl is filozófiai síkon* tárgyalódik. A párválasztás és a házasságra való felkészülés gyakorlata is eléggé változatos képet mutat. Az egyik véglet, amikor a fiatalok *a gurutól várják a kezdeményezést*, a párválasztási és házassági forgatókönyv kidolgozását és lediktálását, a másik pedig az, amikor maguk döntenek, s *csak szentesíti* döntésüket lelki tanítómesterük. Noha a klasszikus védikus elvek szerint a feleségnek férjéhez kell vonzódnia, Prabhupáda és tanítványai mégis azt tanácsolják a bhaktáknak, hogy mindketten leginkább Krisnához ragaszkodjanak. Ehhez hasonló gondolat a mai keresztény tanításban is felbukkan, csak hogy a nagy különbség az, hogy az Istenre irányultság itt a személyes szeretet, a szerelem és az értéknek tekintett szexualitás kontextusában érvényesül, és a férfi és nő közötti vonzódás kozmikus elv, nem az anyagi lét alapelve, mint a Krisna-tudatban. „Ha egy férfi vonzódni kezd egy nő anyagi tulajdonságaihoz, az megfosztja őt a lelki fejlődés lehetőségétől. Az anyagi életben a nő egy ál-szeretetteljes atmoszférát teremt, ami foglyul ejti a férfit. Egy nő ugyanúgy veszélybe kerül, ha a férfi anyagi tulajdonságainak befolyása alá kerül”. Ezek a szentenciák a „Happy in this life, happy in next life” című könyvből kerültek át a Néma Hatta Magazinban olvasható írásba.³³

A politikával együtt a közélettől is távol tartják magukat a krisnások, de korántsem egyformán. A politika iránt érdeklődő krisnás kisebbség *elsősorban a liberális pártokkal* rokonszenvez, és néhányan a zöldekkel és a szocialistákkal. Ami a krisnások liberális irányban tanúsított szimpátiáját, és a nemzeti és keresztény pártokkal szembeni ellenszenvét illeti, természetesen gondolhatunk az Amerikában született Haré Krisna mozgalom *kozmpolita* jellegére is, de még inkább arra, hogy a krisnásokat hazánkban nemrégén még az úgynevezett nemzeti és keresztény pártok politikusai támadták erőteljesen, s közülük néhányan destruktívnak bélyegezték őket.

Nehéz megjósolni, hogy az európai kultúra és tudomány nagy fokú mellőzése, amit a hazai Krisna-hívőknél tapasztaltunk, milyen nyomokat hagy identitásuk alakulásában. Azok a kijelentések, melyek szerint „a védikus tudományban minden benne van”, vagy „nekünk a védikus művészet teljesen elegendő”, ma még sok esetben jól érezhetően pusztán deklaráció és „leckefelmondás”. Sem tudásuk, sem élményük nem lehet elegendő az autentikus védikus művészetből és tudásból egy-két év elteltével. A Krisna-hívők az európai világi kultúrát, vagyis az európaiak számára egyetemes kultúrát a védikushoz képest partikulárisnak tartják. Egy részük ezért mellőzhetőnek ítéli, másik részük a védikus kultúrába integrálhatónak. Az Országos Tanács elnöke és irodalmár felesége egy beszélgetésünk alkalmával kijelentette, hogy a *Krisna-mozgalom jövője az európai és a hazai kultúrával való harmonikus kapcsolaton áll vagy bukik. Merre repül a fönix-madár?*

Fazekas István a Krisna-tudat európai és hazai megjelenését az erősödő fundamentalizmus jelének tekinti. Ennek legfőbb okait egyfelől az általános értékválságban és a modern

társadalmak elmagányosodásában (mint társadalmi okokban), másfelől a „sérülékeny ember társadalomkritikájában”, és „a homo religiosus metafizikai-istenkereső ösztönében” (mint társaslélektani okokban) látja. Az ő értelmezésében az „új” egyet jelent a régi, kipróbált, ősi úttal.³⁴ Kérdés, hogy a vallási piacon kínált sokféle fundamentum közül miért éppen ezt választják, akik választják, és miért nem, akik mást választanak, vagy mégsem ezt választják.

Amikor M. Weber megkülönbözteti a világot elutasító, és a világba beilleszkedő aszkézist, megállapítja, hogy a világ elől menekülő misztikus kontempláció tipikus példája az indiai üdvmetodika, s a világon belül cselekedni akaró aszkézis a kálvinizmus. Míg nyugaton a misztikus vallásosság átcsap az aszketikus erénybe, s a kontempláció nem akadályozza meg, hogy túlsúlyban maradjon a cselekvés, a keleti kontemplatív misztikus nem eszköze, hanem gyűjtődénye Istennek, aki kerüli a racionális cselekvést. Ha pedig kontemplatív misztikusként akar beilleszkedni a világba, számára a világon belüli cselekvés kísértés, amellyel szemben meg kell őriznie kegyelmi állapotát, s cselekvését minimálisra csökkentenie. *A Krisna-tudat valahol a világba beilleszkedő és a világot elutasító aszkézis, a keleti kontempláció és a világ megváltoztatásáért Isten eszközeként munkálkodó nyugati aszkézis határán foglal helyet, s mindkettő vonásaival jellemezhető.* A cselekvő-tevékenykedő, könyvet-osztó, prédikáló krisnások üdvmetodikája sokban emlékeztet *a megváltást hirdető nyugati aszkézisre.*³⁵ Jól látta F.J. Daner már 1976-ban, hogy a peremhelyzetűeket befogadó Krisna-tudat *szubkulturaként is segíti a társadalomba való visszailleszkedést.* Joggal nevezi a Krisna-mozgalmat az „ellenkultúra ellenkultúrájának”. Kérdés, melyik irányba mozdul a jövőben. A nagyvárosokból a Krisna-völgybe való „kivonulás” még nem jelenti a misztikus-kontemplatív irányba való elmozdulást, hiszen a hasonló kommunában élő hutterek is viselik *a világba beilleszkedő protestáns jellegű aszkézis* jellegzetes vonásait. Kérdés, hogy a káosztól megmentő *menedék*, a guru *biztonságot jelentő vezérlése* hány hívőt szoktat le a kalandról, a kreativitásról, a kérdezésről, a kockázatvállalásról és a kockáztató bizalomról, a külső és belső szabadságról.

Sharma is úgy látja a Krisna-mozgalmat, mint a hasonló élményű, templom-kommunákban együtt élő *szekta-szerű csoportokból egyházzá intézményesülő, a társadalom felé nyitó* vallást.³⁶ A szélesedő horizontú, és a világba beilleszkedő vallás nem jelenti a világgal való kiegyezést, nem jelenti a fundamentalizmus feladását, nem jelenti a világ alapjában véve „karmi” és „maja” minősítésének feladását. Eredményezheti azonban – és ez a folyamat már hazánkban is nyilvánvaló –, hogy a hívő és az egyháztag fogalma kitágul, egyre nő a kongregációs tagság és a „bejáró” krisnások aránya. Kulcsfontosságú kérdés, hogy *lehet-e majd a jövőben lazább kötelékben is egyenjogú krisnásnak lenni.* Ez esetben eléggé sokan csatlakoznának, s eléggé sokan térnének vissza a kilépettek közül.

Hazánkban az egyértelmű intézményesülés mellett ellentétes folyamatok is beindultak: nem templomi *kisközösségek* (a sejtek) létrehozásával. Kérdés, hogy mennyire marad meg az intézményesüléssel a különböző templomok és ásrámok sok hívő számára rendkívül vonzó, *bensőséges légköre és egyéni arculata*, és hogy a sejtek mennyiben válnak a *családi-as közösségi élet, és az alulról való kezdeményezés* bázisaivá vagy a fölülről irányított szervezet *végrehajtó osztagaivá.* Hogy valóban intézményes egyházzá válik-e, válhat-e a Krisna-mozgalom, az ma még a szakemberek körében vita tárgya. Th. Robbins úgy látja, hogy a stabil intézményesség irányába való fejlődés kulcsa a társadalommal való együttélés modus vivendi-jének kialakítása.

A „merre tovább?” természetesen minden megtért és látszólag célba ért Krisna-hívőre

vonatkozik. Feltehető a kérdés, mi lesz azokkal, akiknél a megtérés nem járt paradigma-váltással, csak helyettesítéssel, akiknek nem identitása változott, csak szerepei? Többesélyes a kettős identitásúak jövője is, akik ugyanúgy szeretnék a krisnás egyházhoz, mint családjukhoz, a bhakták közösségéhez, mint szerelmükhöz, Indiához, mint Európához tartozni. Sok múlik a *kommunikációs formák* alakulásán. A krisnások elfogadására utaló adatok alapján ma még korántsem zavartalan a kommunikáció az utca emberével, a más vallások és a tudomány képviselőivel. El kell gondolkodniuk a hazai krisnásoknak azon, hogy *a kritikus felhangoktól sem mentes eszmecsere* legalább annyira építheti a tudomány és a egyházak képviselőivel való kapcsolatot, mint a barátságos egymásra mosolygás. Kulcskérdés a jövőt illetően *a krisnás értelmiség* helyzete és minősége. Kérdés, hogy szolgáló szakemberekre lesz-e szüksége a krisnás egyháznak, vagy inkább a nyilvánvaló korlátok között is szuverén gondolkodású, állandóan kritikát gyakorló, a szent írásokat is újra értelmezni akaró, a fundamentalizmus ellen fellépő értelmiségre. Elkerülhetetlennek látszik, hogy a védikus kultúra értelmisége itt Magyarországon egyben az európai kultúra értelmiségje is legyen, már amennyiben tudós szerepében is óhajt misszionálni, márpedig, úgy tűnik, nagyon is óhajt.

Alapvető kérdés, amit Sharma is fölvet, hogy *milyen mértékű kompromisszum alakul ki a vaisnava és a nyugati narratíva között*, hogy mennyire veszik komolyan Gandhi figyelemztetését, mely szerint „jó dolog a tradíció vizében úszni, de elmerülni benne öngyilkosság”. H. Cox-szal lehet egyetértenünk, aki szerint „a szent iratokat újra kell értelmezni az interpretációval járó veszélyek ellenére is, mert veszélyesebb nem értelmezni, azaz magyarázni, és úgy adaptálni más történeti-kulturális kontextushoz.” Ehhez viszont olyan krisnás értelmiség szükséges, amely képes a párbeszédre, az együttműködésre a nem Krisna-hívő értelmiséggel. Nem is egyszerűen csak értelmiségre, hanem egy olyan, az európaiakhoz valamelyest hasonló kánonra lenne szüksége ennek az intézményesülő mozgalomnak, amelyben – mint Szegedy-Maszák Mihály írja – „az egymással szembenálló értékrendek harca érvényesül. A túlzott egység, a kizárólagosság vidékiességet eredményezhet.”³⁷ Úgy tűnik, mint ha még az ilyesfajta gondolatok sem lennének teljesen idegenek egyes krisnás értelmiségiektől. „Továbbra is meg kell birkózni filozófiai kérdésekkel. A töredék szervezetek Prabhupáda tanításának eltérő értelmezéseit kínálják. Nincs még kialakult elképzelés arról, hogyan kezeljük az eltérő véleményeket és értelmezéseket” – írja Tamal Krishna Goswami. A krisnás értelmiség minőségének alakulása komoly kihatással lehet a hitéletre. Ma még a szent szövegeket a magyar Krisna-hívők nagy része inkább kész receptnek tekinti, mint az Istenről való elmélkedés eszközének.

Végül a kérdések kérdése az *inkulturáció*, a Krisna-mozgalomnak az európai és a magyar kultúrával való „bensőséges” viszony kialakításának a képessége vagy lehetetlensége. A védikus kultúrához közel álló ősmagyarságra hivatkozni ugyanolyan kétes értékű kaland, mint az ufológiával érvelni a védikus kultúra mellett. A domináns kultúrától való radikális elidegenedés – ha voltak is ilyen jelek, elsősorban az őskereszténység idejében – meglehetősen idegen a keresztény gondolkodástól. A kereszténység történetében egyre inkább az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy Krisztus a kultúrában és a kultúrán keresztül működik. Ezzel szemben a Krisna-mozgalom ma még inkább a nyugati-kultúra-ellenes pólus felé hajlik, állapítja meg Th. Robbins, majd így folytatja: „De ez változhat, hiszen ha Krisna díszhintót hajthat, miért ne vezethetne teherautót, s énekelhetne country-dalokat. A jelenlegi beállítódás alapján a Krisna-hit nem afféle civil-vallás, az amerikai kultúra pedig intoleráns az intolerancia iránt.” Hozzátehetjük, ez nem csak amerikai, hanem magyar sajátosság is. Th.

Robbins az ISKCON-t a relativizmus és az abszolútizmus érdekes keverékének látja, s úgy véli, nem táplálhatunk vérmes reményeket a gyors és sikeres kulturális alkalmazkodással kapcsolatban, amikor a nyugati erkölcsi törvényeket egyszerűen *májának* (félrevezető illúzióknak) tekintik, s megengedik az őket körülvevő kultúrától elszigetelő excentrikusságot. D. F. Gordon a kizárólagosság enyhülésének, és a kulturális alkalmazkodásnak a jeleit tapasztalva – némiképpen meglepő fordulattal – azt a kérdést teszi föl, hogy mi maradna a Krisna-vallásból, ha megszűnne a nyugati kultúrával szembeni intoleranciája, s Chestertont idézi, aki szerint a tolerancia azoknak az erénye, akik nem hisznek semmiben.³⁸

JEGYZETEK:

- 1 El is készült: *Krisnások Magyarországon*, Budapest, Iskolakultúra, 1997.
- 2 A kutatás *adatfelvételi és megfigyelési szakasza* 1995 őszétől 1997 tavaszáig tartott. 126-an töltötték ki kérdőíveket, 68 személlyel készült *életútinterjúval kombinált intenzív interjú* (közülük 30-cal kérdőíves interjú is készült). Munkatársaimmal a legfontosabb bázisok, a budapesti, a pécsi, a szolnoki, az egri és a debreceni prédikáló központok, valamint a Somogyvamos határában épülő Krisna-völgy életébe pillanthattunk be 2-4 napos ott-tartozódásunk alatt. *Megfigyelőként* részt vettünk néhány *krisnás rendezvényen* is (szekérfesztivál, bemutatkozó programok, tudományos konferencia, templomavatás, krisnás esküvő). Három alkalommal kisebb csoportokban összesen 27 fő számára levetítettük a *Stalker* című Tarkovszkij-filmet, utána kérdőívet töltöttünk ki velük, majd csoportos beszélgetésre is sor került. 33 fő töltötte ki a transzcendens élményeket érzékletesen megjelenítő költeményeket és az ezekhez kapcsolódó kérdéseket tartalmazó tesztlapot. 7 társadalmi csoportot képviselő, összesen 168 kívülállóval töltöttünk ki egy kis kérdőívet, amellyel azt vizsgáltuk, mit tudnak a védikus kultúráról, a hinduizmusról, a *vaisnavizmus*ról és a krisnásokról. Rajtuk kívül még tucatnyi, krisnás programon résztvevő kívülálló véleményét ismertük meg alaposabban, élménybeszámolóik alapján.
- 3 A hinduizmus és a kereszténység között talán legsikeresebben tolmácsoló jelentős hindu tudós.
- 4 Itt a „hindu vallás” mint ideáltípus szerepel, mintegy a különböző hindu vallások legkisebb közös többszöröse.
- 5 Radhakrisnan, Saverpalli, *Eastern Religion and Western Thought*, Delhi, Oxford University Press, 1939, 396.
- 6 Már a Rig-védában világos leírások találhatók Visnu kitüntetett szerepéről, s bár a *vaisnavizmus* mai formája a védikus korszakban még kevésbé szembetűnő, de egyértelműen ide gyökerezik. Erre az időre a politeizmus a monoteizmusig fejlődött.
- 7 Tóth-Soma László, *A Gaudiya-vaisnava vedanta filozófia*, Mayapura, Torchlight Publishing Company, 1996
- 8 Maga a „véda” szó „tudást” jelent. Ezek a több száz kötetből álló iratok a rájuk hagyatkozók számára útmutatást adnak mindarra, amire az életben és az életem túl szükségük lehet: magyarázattal szolgálnak többek között a világ keletkezésére, az Univerzum felépítésére, a természet törvényeinek megértésére vonatkozóan, de tanácsokat adnak a helyes táplálkozást és a gyereknevelést illetően is.
- 9 Weber, Max, *Vallásszociológia*, Weber, Max, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi K., 1992, 191-192.
- 10 Bár csak himnuszok maradtak Csaitanja után, logikusan kidolgozott filozófiai és teológiai rendszere is volt, amit aztán a tanítványi láncolatban őt követők foglaltak írásba.
- 11 *Haré* Isten gyönyör-energiájára utal, *Krisna* a legvonzóbbat, *Ráma* az örök boldogságot jelenti. Az ima így fordítható le: „Ó, Uram, ó Uram energiája, kérlek, fogadj szolgálatodba!”

- 12 Jómódú családban született, keresztény iskolákban tanult, az angol nevelés egyik pionírja volt, majd jogász és kormánytisztviselő lett. Publikálni kezdte az elfelejtett tradíciót (bengálira és angolra fordította a szanszkrit szövegeket), 100 könyvet publikált, folyóiratot alapított Csaitanja tanításainak terjesztésére. Templomot épített Csaitanja elfeledett szülőhelyén. Elutasította a kaszt-megkülönböztetéseket a hívők között, tiltakozott a megkülönböztető bráhma visélet ellen.
- 13 A Krisna-Tudat Nemzetközi Szervezete
- 14 Kamarás István, Fogyasztás? Mentálhigiénés terápia? Újjászületés? („Vallásos” művek és különböző világnézetű befogadók Magyarországon a hetvenes-nyolcvanas években) *Alföld*, 1988/2.
- 15 A krisnássá avatott férfiak neve után álló *dásza* és az avatott nők neve után álló *dévi dászí* jelentése „Isten szolgája”.
- 16 Hívő.
- 17 Magyar Vaisnavák néven egyesületi formában ők alkotják a hazai krisnások kisebb, „nem hivatalos” ágát.
- 18 Melton, J. Gordon, *A Fiery Ending, From the Ashes, Making Sense of Waco* (Ed. J.R. Lewis), Boston, Rowman and Littlefield Publ., 1994, 253-260.
- 19 Ritka, de nem egyedi eset az olyan házastárs, aki betartja a négy szabályt, több kört dzsapázik, de igazából nem Istenhívő.
- 20 Rochford, Burke Jr., Recruitment, Strategies, Ideology and Organisation in the Krishna Movement, *Social Problems*, 1982/4, 399-410.
- 21 A hetvenes évek végén belépőknek csak 13 %-a nem fogyasztott drogot, 5 %-a pedig csak alkoholt, a többiek pedig mindkettőt. (Rochford 85)
- 22 J. Lofland és R. Stark például hét állomást különböztet meg, amelyeket a krisnásokra is érvényesnek tart: 1) állandó akut feszültségben élés, 2) a megoldások között felmerül a vallási jellegű, 3) önmagát vallási keresőnek definiálás, 4) belépés (fordulópont), 5) érzelmi kötődés egy vagy több megtérthez, 6) a csoporton kívüli kapcsolatok erőteljes csökkenése, 7) intenzív interakció a csoporton belül, amelynek elkötelezett („csatarendbe álló”) képviselője lesz. (Lofland – Stark 65)
- 23 Richardson, James.T., Conversion, Brainwashing, and Deprogramming in New Religious Movements, *The Center Magazin*, 1982/2, 18-24.
- 24 Magyar eredetű, 15 éve alakult neoprotesztáns karizmatikus gyülekezet, amely a magyarországi új vallási mozgalmak közül a legdinamikusabban fejlődik, ma kb. 25 ezer taggal rendelkezik.
- 25 Horváth Zsuzsa: A Hit Gyülekezetének szociológiai sajátosságai. In: *Hitek és Emberek*, 1995, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet
- 26 Travisano, Richard V., Alternation and conversion as qualitatively different transformations. In: *Social Psychology Through Symbolic Interaction* (szerk.: G. Stone - H. Fabermann), Waltham, MA, Gimn-Balisdell, 1970, 594-606.
- 27 Rochford, *i.m.*
- 28 Daner, Francine, *The American Children of Krishna*, New York, Holt, Rinehart, 1976, 118.
- 29 Mi ezt Magyarországon eléggé ritkán tapasztaltuk. Ezzel szemben prabhunak nevezte férjét nem egy védikus házasságban élő feleség.
- 30 Judah, J. Stillson, *Hare Krishna and the Cunterculture*, New York, John Wiley, 1974, 301.
- 31 Náma Hatta Magazin, 1994/3, 9.
- 32 Knott, Kim, The Debate about Women in the Hare Krishna Movement, *ISKCON Communications Journal*, 1995/2, 33-49.
- 33 Krisnás lektoraim úgy vélik, hogy „A lényeg az, hogy mindkét fél az anyagi helyett a lelki kapcsolatot helyezze előtérbe. Természetesen nem baj, ha a krisnás férj és a feleség tetszik egymásnak, de mivel a lelkeség a ráncok mögött is megmarad, gyermekeiknek hosszú távon is tudnak szilárd, szeretetteljes családi közeget teremteni.”
- 34 Fazekas István, *Aham brahmasmi - lélek vagyok. Tanulmány a Hare Krisna vallásról*. Szakdolgozat, Debrecen, 1997. (kézirat)

- 35 A misztikus kontemplációt inkább dionüszoszi eksztatikus ének és tánc, meg a bizonyos értelemben mágikus jellegű istenszobor etetése-öltöztetése helyettesíti.
- 36 Sharma, Arwind, New Hindu religious movements in India, In: *New Religious Movement and rapid Social Change*. (Szerk.: J.A. Beckford) London, Sage Publications, 1986, 220-239.
- 37 Szegedy-Maszák Mihály, A bizony(talan)ság ábrándja, In: *Szó — művészet — társadalom* (szerk.: Lőrincz Judit), Budapest, Múzsák, 1993, 59-76.
- 38 Gordon, David F., Psychiatry and Krishna Consciousness, In: *Krishna Consciousness in West* (szerk.: D.C. Bromley - I.D. Shinn), Toronto, Bucknell University Press, 1989